

Szalay László Pál

Hankiss Elemér Magyarországa

A fák sűrűjén az emberi szem számára nincs átjáró. A buja aljnövényzet, mint áthatolhatatlan massa kedvetleníti el a behatolni vágyót. A keskeny ösvény eddig gyors haladást biztosított az expedíció számára. Most a málhások megszabadulnak kocka alakra szabott csomagjaiktól és a kulacsuk után nyúlnak. Nincs mit tenni, utat kell vágni. A misszionárius a bennszülött vezetőtől kér felvilágosítást az akadályról, hogy mennyire hátráttatja őket a falu megközelítésében. A vezető szemei zavartan pislognak a feltornyosuló élőfal és az elcsigázott csapat között, mintha nem értené, hogy került ebbe a helyzetbe. Tört angolsággal próbálja elmagyarázni a „nyugati sámának”, vigyázva, hogy a szemébe vagy a nyakában lógó keresztre ne nézzen, hogy egy hónapja az ösvény teljesen rendben volt. A pap zsebkendőjével a homlokáról itatja fel a gyöngyöző verejtéket és nyugalmat erőltet magára. Ma reggel úgy ébredt, abban a hiszemben volt, hogy estére a szolgálati helyére ér.

A bennszülött magában rágódik a zsákutca miatt, mert ez az egyetlen ösvény, ami a folyóhoz vezet a törzset. A hordárok negyedóra alatt megszabadítják a fákat, bokrokat felesleges lombjuktól és újra összekötik az ösvényt. A csapat megkönnyebbülve folytatja útját a dzsungelben, a fiatal pap is előveszi a zsebéből a Bibliáját, hogy felüsse egy hálazsoltárnál. Jónás imájánál nyílt ki a könyv: „Lesúly-

lyedtem a hegyek alapjáig, örökre bezárult mögöttem a föld...” olvassa a pap és a cethalra gondol, Isten megmentő csapdájára, amikor elveszti egyensúlyát és az ösvény megnyílik alatta. Utoljára elcsukló kiáltásokat hall maga mellett, ahogy az expedíció tagja sorban hullnak a mélybe. Még átvillan a gondolatain, mielőtt eszméletét vesztené: Isten megmentő csapdája – a bennszülöttek elejtő csapdája. Hankiss Magyarországot csapda-labirintusnak, országunk állampolgárait életükért loholó, bukdácsoló egereknek ábrázolja és könyvét erre az élethelyzetre alkalmazható bedekkernek, netán 'guidebook'-nak szánja. Bármennyire különösnek is hangzik elsősre, nem külföldiek, turisták érdeklődésére számít a szerző, hanem azokra, akik hosszas itt tartózkodásra rendezkednek be. Azokat az olvasókat várja a szoba szögletébe, a kanapé mélyére, a diófa árnyékába, akik annyi elodázás, halasztgatás után végre rászánják magukat, hogy szembenézzenek „Hankiss szerint a világgal”, a rendszerváltás utáni Magyarország megoldatlanságával, politikusai és választói céltalan, tétova magatartásával.

Hankiss Elemér *Csapdák és egerek* c. könyve a fülembe ültette a ndembuk ősi dobjainak ütemét. Teljesen megfertőzte gondolataimat a törzsi lét különleges szocializációs technikáinak modern értelmezése. Victor Turner híres „liminalitás elméletét” használva Hankiss az ország je-

lenlegi, átmenetei helyzetének termékeny, inspiráló, mozgósító jegyeit keresi. Egy olyan esélyt latolgat, ami képes ezt a lassúcska, kitörési energiát veszített, hezitáló országot átlendíteni a rá leselkedő csapdák felett. A fent vázolt helyzetben viszont számomra nem egyértelmű, hogy ki került csapdába. A misszionárius, aki a bennszülötteken kívül az Istenének is foglya, vagy az a törzs, amelyik mindentől és mindenkitől elzárkózva él. A törzset az őserdő zártsága, országunkat a kommunizmus rabsága szeparálta el a „külvilágtól”.

Nagyon érdekes, ahogy Hankiss, tíz évvel ezelőtt a *Proletár reneszánsz* c. kötetében a rab paradigmája fogalmát fejtegeti: „Nagyon rossz és nyomorúságos, de ugyanakkor meglehetősen kényelmes a rablét. A rablét infantilizálta, a gyermekkor felelőtlenségébe tartotta az embereket.” Hivatkozási alapot szolgáltatott a megkötöttség állapota egy önrevíziót végző társadalomhoz méltatlan politikai berendezkedés begyűrűzésének és állandósulásának magyarázatára. Ennek elmélyülését szolgálta a mártírtudat megjelenése, ami abba a boldog érzésbe ringatta, akire a csapda ajtaja rázárult, hogy ő az igazság letéteményese és a jó oldalon áll. Egy évtized elteltével Hankiss még mindig a lehetetlenségek közé sorolja, hogy nyugati mintán alapuló bulvár magazinokból, bugyuta televíziós játékokból és közösségi oldalról tanuljuk az elérni vágyott másik világot.

Az „Ígéretföldje” felé történő nyitást egészen más módon kell elképzelni. A „hankiss-szlogen” az új reformkor vízióját vetíti elénk, ami természetesen az egykor sikeres magyar korszak utóérzete kíván lenni. Így a teljes mellszélességben történő nyugat felé fordulás Széchenyi, Eötvös, Szalay, Kemény mintáját követi. Ennek megalapozása első lépésben az idegen nyelv kérdésének orvoslása, amelyett

Kalapos király programnak nevezett el. Tizenöt éven belül kétnyelvű társadalommá válhatna a magyar, ha a diplomát, a különböző bizalmi tisztségek betöltését nyelvvizsgálóhoz kötnék.

A nyugati országok sem nézték/héztek érzéketlenül a magyar nemzet vajúadását, ők a misszionáriusok, akik a segítségünkre sietnek. Meglepő lehet első hallásra, de nekik pont annyira szükségük van ránk, mint nekünk rájuk. Mi erősítjük őket szent hivatásukban, hogy a demokráciát és a piacgazdaságot az egész földkerekségen meghonosítsák. Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy ha a fény minden odúba bevilágított, akkor mi következik. Találnak-e újabb létfontosságú ellenségképet, ami tovább motiválja őket. Hankiss az aktuális misszionáriusainkat meg is nevezi, akik csapdahalástalanító képességükkel támogatnának minket: Csikszentmihályi Mihály, Martin Seligman, Benjamin Barber, Roy Baumeister.

Hankiss Magyarország iránti elkötelezettsége és önmagával szembeni igényessége tükröződik a könyvében. Megtehetette volna, hogy a fent idézett és későbbekben is hivatkozási alapot képző *Proletár reneszánsz* c. könyvét adja ki újra, mivel az ott feltárt helyzet azóta mit sem változott. Talán kiegészíteni, korrigálni kellett volna néhány bekezdést, mert az abban megfogalmazott optimista várakozás nem teljesült. A prófétai szerepet magára öltő Hankiss így írt: „Mondhatjuk – e azt, hogy túl vagyunk már a nehezén és megindult valamiféle javulás? Valószínűleg igen.” Ma pedig így látja: „Vegyes érzésekkel viseltem országunk iránt. Leginkább az bánt, ahová az ország jutott. Sokáig volt alibink, hogy megszállt ország vagyunk, de 20 esztendeje a saját kezünkbe vettük a sorsrontásunk.”

Hankiss nem transzállapotban, tudatmódosító szerek hatása alatt kutatja a jöven-

dőt, hanem éles elmével, figyelmes szemmel és tiszteletet parancsoló apparátust használva elemez. Az előrelátás, ahogy a következő esetben kirajzolódik, óvatos mesterség, mert sok a bizonytalansági tényező. Jelen munkájában sorba veszi a szereplőket, akik alakítják, formálják, tartósan meghatározzák a jövőt. Bemutatja például a globális polgárokat, akik a rendszerváltás előtt még egy tucatnyian sem lehettek hazánkban. Kettébontja az értelmiségi kasztot, amely kimondottan kelet-európai sajtóság, ahol professzionális és kreatív típusról ír. A különbség csupán annyi, hogy a kreatív értelmiségi (költő, író, művész, tanár, lelkész) a professzionálissal ellentétben, hazánkban képtelen tisztességesen megélni a fizetéséből. Ebben a felsorolásban a politikai szereplő körét szemrevételezve szintén megenged magának egy kis prófétiát, amikor arról ír, hogy az új politikai osztály a rendszerváltás után gyorsan alakult ki. Mára kasztosodott és új nevek nem nagyon bukkannak fel benne. Ismerve a 2010-es választási eredményeket, örömmel/kétségek között mondhatunk két új formációt, amely a parlamentbe került.

Hankiss *Csapdák és egerek* c. könyvében didaktikus módon veszi sorra a jelen evidensnek tűnő, de mégis körmünkre égő kérdéseit, a múlt félremagyarázott, nemzedékeket megvezető örökségét, és a vágyott, reményteli, de a személyes áldozatvállalásunkat is igénylő jövőt. A hét fő fejezetében (I. Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország, II. Csapdák, III. Egérutak, IV. Új Reformkor? Lehetőségek és lehetlenségek, V. Programok, VI. Szereplők, VII. Magyarország eltűnése?), az áttekinthetőséget segítve, megannyi alpont részletezi a témát.

Bárki érkezzon is erre a vidékre és bármilyen járművel, az úthibákkal számol-

nia kell. A tengelytörést szenvedők egy csoportja az aktuális kocsmá pultjánál könyököl és részletezi a „baleset” előzményeit, következményeit. Most a helyzet szenvedői és okozói együtt, egymás nyakába borulva vallanak a devizahitelekéről, az államadóságról, a gellert kapott reformokról, az ingatlan businessről (árverezés és privatizáció) és mindarról, amit a bátorító tömény kiold a nyelv repedéseiből.

A búbánat, bűnbánat és az öröm mámorából ocsúdva igenis el kell olvasni Hankiss könyvét, hogy a bárgyú, unalomig ismételtetett érvrendszerünket felülvizsgáljuk. A szerző érzi, hogy témája terhelt volna könnyen okozhat az olvasójában csömört, ezért olyan humoros higitásban találja mondandóját, amely könnyet és mosolyt egyaránt előcsalhat, de a minőség rovására nem megy. Rövid, tagolt témakifejtései gyors áttekintést és könnyed megértést biztosítanak. Állandó párbeszédben van önmagával, amikor korábbi írásaira, sőt a jövőben tervezett munkáira utal, bevonja a dialógusba korunk magyar gondolkodóit és így Kopp Mária, Romsics Ignác, Lengyel László, Gombár Csaba is kibeszélnék a sorok közül. A magyarázatok során előkerülő példák nyomán elkísérjük Hankisst a gyermekkorába, kutyás vadászaton veszünk részt, legelőn kérődző tehennel kerülünk közeli kapcsolatba, és olyan természetességgel vagyunk hivatalosak egy afrikai törzs beavatására, mintha csak hétköznapi ballagásra mennénk.

Hankiss, amikor végére ért könyvének, épp csak felemelte a tollát, hogy keressen egy másikat, mert amit eddig használt, túl vastagon fogott. Vegyünk mi is addig egy nagy levegőt, tornáztassuk meg a szemünket, hogy a folytatást, a *Münchhausen báró kerestetik* c. könyvet olthatatlan figyelemmel böngészhessük végig. Ha azonban valaki a magyar szomorú valóságán kívül

szeretné a gondolatait tudni, akkor sem szükséges elpártolnia Hankisstól, mert eszmetörténeti trilógiája (*Emberi kaland*, *Ezerarcú én*, *Ikarosz bukása*) a lét minden körének meghódítására hív. Jó szórako-

zást hozzá, bármelyiket válassza is a kedves olvasó, de mielőtt hozzákezd, jusson eszébe, hogy valahol az őserdő mélyén egy törzs és az elkötelezett misszionárius csapdában van!

(Hankiss Elemér: *Csapdák és egerek. Magyarország 2009-ben és tovább. Manager Könyvkiadó Kft. 2009*)

Laki Eszter